

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ

Педагогіка
школи

УДК 373.3.001.57

У статті розгорнено компоненти моделі освітнього простору в школі I ступеня. Автор ілюструє їх варіативність, обумовлену особливостями функціонування загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: освітній простір, педагогічне моделювання, організація навчального процесу.

**Анжеліка
ЦИМБАЛАРУ**

Докторант Інституту педагогіки НАПН України, старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук

Формулювання цілей статті. У межах формату статті окреслимо основні аспекти побудови моделі освітнього простору молодших школярів, розглядаючи його як об'єктивну і одночасно суб'єктивну реальність.

Виклад основного матеріалу. Таке розуміння освітнього простору постає вихідною умовою його формування за двома системами координат – стосовно учня і стосовно закладу освіти. Це передбачає виявлення індивідуальних особливостей школярів, які впливають на перебіг і результативність їхньої навчальної діяльності. У процесі дослідження було встановлено, що розробники моделі передусім мають зважати на провідний канал сприйняття інформації учнем, особливості її оброблення (тип мислення), а також на провідний стиль його навчальної діяльності [1; 2; 5; 6; 7]. Водночас мають бути враховані ресурси

навчального закладу, його можливості і специфіка функціонування: кількість класів, їх наповнюваність, режим роботи (повного чи продовженого дня та ін.), вибір навчального плану (типовий чи для спеціалізованих шкіл), тип загальноосвітнього навчального закладу (спеціалізована школа, гімназія, ліцей, колегіум, з малою чисельністю учнів, інтернатного типу тощо), певна концептуальна спрямованість – місія (сприяння здоров'ю, естетичного виховання, розвитку інтелектуальних здібностей та ін.), наявність або відсутність окремих приміщень для обладнання спортивної, музичної, актові зали, музичного кабінету, кабінету інформатики, ідальні тощо для молодших школярів, наявність обладнання (лінгафонні системи, відео- і аудіопристрої, інтерактивні дошки тощо), залучення до викладання (музичного мистецтва, фізичної культури, іноземної мови тощо) у початковій ланці вчителів-предметників середньої і старшої.

Вихідним положенням для розгортання подальших наукових викладок є розуміння моделі як штучного конструкта, який відображає характеристики об'єкта моделювання. Оскільки моделювання освітнього простору в школі передбачає розроблення моделей для впровадження у шкільну практику (на відміну від вивчення об'єкту), цей процес розглядаємо як етап педагогічного проектування, а саму модель – як прогностичну. З широкого спектру типів моделей (О. Горелик, О. Горстко, В. Штофф та ін.) для презентації авторського бачення об'єкту моделювання обрано описову. Вибір компонентів її розгортання обумовлений окресленими особливостями навчальної діяльності школярів і специфікою функціонування конкретного загальноосвітнього навчального закладу. Це **структурування навчального процесу** (окреслює *терміни і тематику*, у межах яких створюватиметься соціокультурна педагогічна ситуація, й презентує відповідний *розклад* занять), **організація навчальної взаємодії школярів** (ілюструє механізми врахування індивідуальних особливостей провідного виду діяльності молодших школярів – навчальної на кожному етапі навчального процесу), **зонування і обладнання** шкільних приміщень (демонструє різноманітність і варіативність видів взаємодії школярів з об'єктами шкільного середовища). Розгорнемо можливість побудови моделі освітнього простору учнів у школі I ступеня за кожним з виокремлених компонентів.

Особливість **структурування навчального процесу** полягає в тому, що воно здійснюється в межах соціокультурних ситуацій, які постають одиницями проектування освітнього простору в школі. Їх створення дає можливість урахувати у процесі навчання соціокультурні реалії життя дитини. Соціокультурну педагогічну ситуацію, яка вбирає життєві і педагогічні події, окреслює *наскрізна тема*. Вона охоплює фрагмент навчальної програми (навчальні теми предметів інваріантної і варіативної частин навчального плану) й виховної роботи (класних годин, роботи гуртків, секцій, студій, груп продовженого дня).

Постановка проблеми. Розуміння важливості вирішення проблем, які постають перед сучасною освітою, спрямовує педагогічні колективи на пошуки інноваційних способів побудови навчально-виховного процесу й передусім початкової ланки школи. Одним з перспективних напрямів реалізації цього завдання є розроблення моделей освітнього простору молодших школярів у загальноосвітньому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень. Освітній простір як предмет наукових досліджень перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін, О. Леонова, Н. Рибка, А. Самодрин, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Фрумін, І. Шалаєв, І. Шендрик, Т. Чернецька, Г. Шевельова та ін.) й переважно розглядається з двох позицій – інституційної і субстанціональної. У межах першої він постає результатом інтеграційних процесів у системі освіти: як єдність, цілісне утворення, яке має свої межі, що уточнюють окремо, – глобальний (світовий) освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір округу (регіону), школи, шкільного класу тощо.

Друга – відкриває індивідуальний аспект розуміння проблеми й вбачається в активній позиції особистості, яка розвивається в результаті цілеспрямованої організації її взаємодії з оточенням. Натомість гуманізація системи освіти передбачає побудову освітнього простору як багатомірної педагогічної реальності в нерозривній єдності цих двох позицій.

Тема виступає стрижнем не лише інтеграції змісту, а й об'єднує, згуртовує дітей і вчителів (як у межах класу, так і на паралелі, а також початкової й середньої ланки закладу) для виконання спільної справи [3], проекту [4]. Вона синхронізує діяльність учителів, керівників гуртків, вихователів, психологів, бібліотекарів та інших працівників школи, дає змогу активізувати залучення (у якості волонтерів) батьків, фахівців з проблеми, вчителів-пенсіонерів. Це розширює коло взаємодії дитини не лише на уроках, заняттях гуртків і секцій у межах школи, а й поза нею (цілеспрямоване

відвідування музеїв, театрів, будинків дитячої творчості тощо) і сприяє її соціалізації. Добір тем для кожної соціокультурної педагогічної ситуації доцільно здійснювати з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку й відповідно до календарних дат. *Тривалість роботи* над однією темою, обраної для створення соціокультурної педагогічної ситуації, може варіюватись у межах двох тижнів (від 5 до 10 робочих днів в умовах п'ятиденного навчання). Приміром, для робочих декад можуть бути запропоновані такі наскрізні теми: „Співи шкільного дзвоника”, „Роде мій красний”, „Мій рідний край, моя історія жива”, „Осіння подорож кленового листочка”, „Знай, люби, оберігай усе, що зветься – Україна”, „Богатирська наша сила”, „Бути здоровим – модно”, „Казки вченого кота”, „Пригоди Сніжинки”, „Дружити треба вміти”, „Ми з тобою однієї крові, брате мій менший”, „Прийди, Весно, з радістю”, „Зростаємо разом з книгою”, „Космічна подорож Зоряного хлопчика”, „Зелені легені планети”, „Ніхто не забутий, ніщо не забуто!”, „Кольори літа”.

Для організації взаємодії школярів різних класів й забезпечення повного спектру позицій учнів (роль того, кого навчають і хто вчить), а також розширення кола їхньої взаємодії в календарному плануванні всіх класів початкової ланки синхронізують вивчення спільних тем у кожній з навчальних дисциплін. Це передбачає проведення однотемних уроків (занять) у класах на паралелі і організацію взаємодії школярів з учнями інших класів, які опрацьовують навчальний матеріал за цією ж темою. Цей підхід забезпечує широкі можливості для розширення кола взаємодії через різноманітні комбінації об'єднання класів. Наприклад, тема „Звуки мовлення” може викладатись одночасно учням – 1-А, 1-Б і 1-В, а „Текст” – 2-А, 3-А і 4-А класів. До того ж така організація навчання дає змогу зекономити час через синхронізацію вивчення спільних тем за різними навчальними предметами (для прикладу: українська й іноземна мова або мова нацменшин) й бло-

кову подачу змісту, реалізуючи ідею укрупнення дидактичних одиниць [8].

Підвищення ефективності навчального процесу через організацію взаємодії школярів різних вікових категорій вимагає побудови відповідного **розкладу занять**. На відміну від традиційного, такий розклад не може бути фіксованим у межах усього навчального року й змінюватиметься залежно від того, на якому з навчальних предметів розпочинається вивчення нового матеріалу. Засобами інших предметів (без втрати їх предметної самоцінності) у цей період забезпечують єдність навчальної інформації за темою домінуючого, цілісність навчального процесу і органічність міжпредметних зв'язків. Тож протягом обраного навчального періоду, окресленого тривалістю соціокультурної педагогічної ситуації, уроки (заняття) з предмета, який обрано як домінуючий, ставлять у розкладі парами або тріадами. Це створює умови для концентрації уваги школярів на певній темі з певного навчального предмета, що сприяє підвищенню ефективності навчального процесу (таблиця 1). Домінування одного з предметів протягом навчального періоду визначається узгодженням наскрізних тем з темами навчальних предметів. Приміром, для створення соціокультурної ситуації за темою „Бути здоровим – модно” затребуваним у якості домінуючого постає такий предмет як „Основи здоров'я”. Одну з тем цього предмета презентують протягом робочого тижня (або декади, залежно від визначеної тривалості соціокультурної ситуації) через блокову подачу матеріалу і засобами інших навчальних предметів: розв'язування задач, ознайомлення з текстами, розучування віршів, пісень, виготовлення поробок, плакатів та ін. У якості домінуючих можуть бути не всі навчальні предмети. Так, у спеціалізованих школах обиратимуть зазвичай предмети, які визначають спеціалізацію закладу, у прогімназіях (у складі класичних гімназій) – гуманітарного циклу, окремі школи можуть обрати українську мову (інтегруючи для вивчення відповідних тем з іншими предметами мов-

ного циклу – іноземної, національних меншин), літературне читання, математику і природознавство. Головним у такому підході є виконання державних вимог щодо кількості годин, передбачених навчальними програмами для кожного предмета на навчальний рік.

Як зазначалося, модель освітнього простору відносно учнів будують за результатами виявлення таких індивідуальних особливостей школярів, як провідний канал сприйняття інформації, специфіка її оброблення і провідний стиль навчання. **Організація навчальної взаємодії дітей** кожного типу відбувається відповідно до певного етапу навчального процесу: *вивчення нового – повторення – закріплення – контроль – корекція*. Так, на етапі *ознайомлення з новим* важливо урахувати провідний канал сприйняття учнем інформації, що зумовлює організацію взаємодії через об'єднання дітей у групи для аудіального, візуального і кінестетичного сприймання матеріалу. На етапі *повторення вивченого* пріоритетною є організація взаємодії за результатами виявлення *особливостей оброблення інформації* (аналіз/синтез), що дасть змогу будувати навчальний процес, зважаючи на тип мислення дитини. Ефективному *закріпленню вивченого* сприятиме урахування стилів навчальної діяльності школярів – натуралістичного (спрямованість на дослідження об'єктів природи), музично-ритмічного, вербально-лінгвістичного, логіко-математичного і моторно-рухливого (за Г. Гарднером [2]).

Контроль відбувається з дотриманням нормативно-правової бази оцінювання навчальних досягнень учнів. Він не може здійснюватись у першій і останній день навчального тижня. Для проведення перевірочних і контрольних робіт, аби урахувати всі категорії дітей („сови”, „жайворонки”), кращим є інтервал між 10 і 12 годинами. Збереженню здоров'я дитини, забезпеченню її психологічного комфорту сприяє відповідним чином організоване оцінювання творчих доробків. Його можна здійснювати колективно під час презентації або захисту продуктів навчальної діяльності – книжок-саморобок, фотоальбомів, плакатів та ін. Важливо забезпечити досягнення дитиною *бажаного* рівня знань і умінь. Тож мають бути створені умови для підготовки й повторної перевірки навчальних досягнень, якщо учень не задоволений попередніми результатами.

На етапі *корекції* з метою досягнення бажаного результату організують як міжособистісну взаємодію учня з учителями, вихователями, батьками, психологом, бібліотекарями, іншими школярами (роль консультанта можуть виконувати діти, які успішно пройшли етап контролю і задоволені його результатами, а також старші учні), так і самостійну роботу за власним планом. Відповідно до результатів рефлексії він може містити роботу над помилками і повторення необхідного теоретичного матеріалу, вдосконалення навичок виконання вправ, завдань або поглиблення знань з пев-

Таблиця 1

Матриця побудови розкладу занять одного класу на тиждень для концентрації уваги школярів на домінувальному предметі

Пн.	Вт.	Ср.	Чт.	Пт.
домінувальний навчальний предмет (вивчення нового) 2 (3) год.	домінувальний навчальний предмет (повторення) 1 (2) год.	математика фізична культура природознавство музичне мистецтво один з предметів мовного циклу (закріплення теми засобами кожного з предметів) по 1 год.	домінувальний навчальний предмет – синхронізується по всіх класах (контроль і корекція) 1 год.	домінувальний навчальний предмет (презентація і оцінювання) 1 год.
2 (1) інших навчальних предметів по 1 год.	3 (2) інших навчальних предметів по 1 год.		3-4 інших навчальних предметів по 1 год.	2-3 інших навчальних предметів по 1 год. і класна година

них предметів і одержання продуктів цієї діяльності (повідомлення, презентації, малюнки, схеми, таблиці тощо). Цей етап передбачає роботу як у школі, так і вдома (з батьками або коли діти об'єднуються за місцем проживання). За потребою школярі звертаються до матеріалів, які пропонувалися кожній з груп на попередніх етапах, а також обирають у межах кожної групи нові вправи і задачі з метою самоперевірки готовності до контролю. Завдання можуть обиратися не лише за підручниками і посібниками, а й з використанням Інтернет-ресурсів.

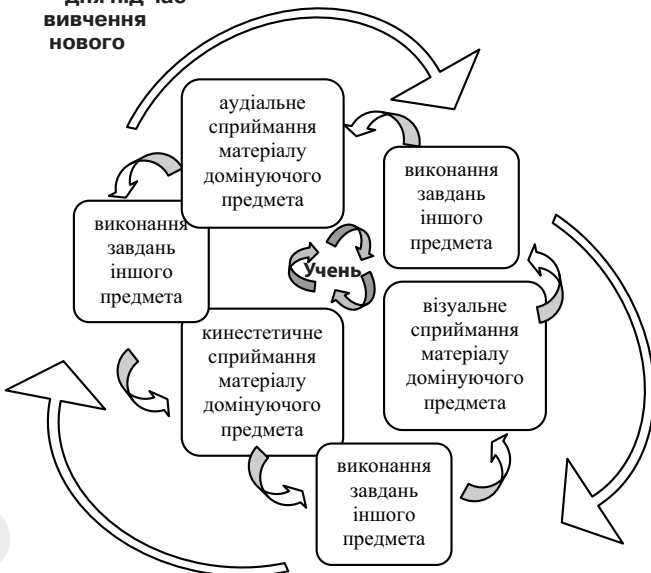
Зважаючи на зазначене, орієнтовна траєкторія руху школяра може мати кілька варіантів. Так, протягом навчального дня, коли відбувається вивчення нового матеріалу, вона може бути такою: за двома колами – спочатку за внутрішнім, потім за зовнішнім, або учень може обрати середній варіант (схема 1). Зазначимо, що вибір варіанта траєкторії за по-

требою може змінюватись як під час вивчення різних тем у межах однієї дисципліни, так і вибору як домінуючих інших навчальних предметів.

Зонування шкільних приміщень для забезпечення ефективної роботи учнів у групах, утворених за результатами виявлення індивідуальних особливостей, які впливають на перебіг і результативність їхньої навчальної діяльності, здійснюють з урахуванням того, скільки класів об'єднуюватимуть для спільної роботи, наявності приміщень і можливості задіяти волонтерів, учителів-предметників тощо. Приміром, організувати роботу школярів у групах, утворених за результатами виявлення провідного каналу сприйняття інформації, можна на паралелі таким чином, що аудіальне і візуальне сприймання забезпечуватимуть у класних кімнатах або у лінгафонних кабінетах і приміщеннях, обладнаних інтерактивними дошками, теле-, відео- й аудіоапаратурою, а кінестетичне – у спортивній або актовій залі чи на шкільному подвір'ї. За наявності умов також можливий варіант, коли в кожному класі діти працюватимуть у двох групах – аудіального і візуального сприймання матеріалу, а у спільну групу об'єднуюватимуть учнів на паралелі лише для кінестетичного. Аналогічно можна зонувати роботу в групах, утворених за результатами виявлення особливостей оброблення інформації.

Організація діяльності дітей у групах, утворених за провідним стилем навчальної діяльності, передбачає варіанти, які вирізняє організація роботи у зміша-

Схема 1
Траєкторії руху
учня протягом
навчального
дня під час
вивчення
нового

них командах (бригадах) – окремо по класах, на паралелі і в різновікових підгрупах. При цьому, крім класних кімнат, групи дітей з домінуванням логіко-математичного стилю можуть працювати в кабінетах математики старшої школи, вербально-лінгвістичним – у кабінетах, обладнаних лінгвафонними системами або аудіоапаратурою, музично-ритмічним – у кабінеті музики, актовій залі, моторно-рухливим – на спортивному майданчику, у спортивній або тренажерній залі, а досліджувати об'єкти природи (натуралістичний стиль) – на шкільному подвір'ї, у теплицях, зимовому саду тощо.

Якщо тема вивчається учнями одного класу окремо, то одним з варіантів децентрації взаємодії є зонування приміщення для одночасної роботи кількох груп (схема 2). У пропонованій схемі обладнання і меблі розміщено таким чином, що учні кожної групи можуть виконувати завдання, не відволікаючись на те, що роблять інші. Так, працюючи з аудіотехнікою, діти не можуть бачити того, що демонструватимуть для групи, яка використовує відеопристрої. Водночас застосування навушників запобігатиме

відволіканню дітей цих груп на шум, який відбувається під час організації рухливих ігор і вправ в іншій групі. Цей варіант уможливує роботу учнів не тільки у групах аудіального (зона 1), візуального (зона 2) і кінестетичного (зона 3 або 5) сприймання матеріалу, а й синтетичного і аналітичного способів його оброблення. Так, одна з цих груп може працювати у зоні 3, а інша у зоні 1 або 2. Змішані групи (пари, трійки) можуть розміщуватись у будь-яких зонах.

Стосовно організації роботи в п'яти групах зазначимо, що учні з таким провідним стилем навчальної діяльності, як музично-ритмічний, можуть працювати у зоні 1, натуралістичний – у зоні 2, логіко-математичний – у зоні 3, вербально-лінгвістичний – у зоні 4 і моторно-рухливий – у зоні 5. До того ж, організація взаємодії школярів у групах кінестетичного сприймання навчальної інформації (під час вивчення нового) і з домінуванням моторно-рухливого стилю навчальної діяльності (на етапі закріплення) може відбуватися на шкільному подвір'ї або в спортивній залі чи рекреації в коридорі. Роботу учнів, об'єднаних за таким провідним стилем

навчальної діяльності як музично-ритмічний, можна організовувати в актовій залі чи музичному класі. Багатий світ флори і фауни доквілля, який вирізняє географічне розташування сільських шкіл, може стати «класом серед природи» для групи школярів, які для ефективної організації навчальної діяльності виявили потребу в дослідженні об'єктів природи (натуралістичний стиль). Для них можуть організовуватися заняття на природі, екскурсії тощо. Але це потребує залучення волонтерів і особливої організації для забезпечення безпеки дітей.

Пропонований варіант розташування меблів у класі надає можливість окремим учням, за бажанням, працювати самостійно або в парі, сидячи (за партою між зонами 2 і 3) або стоячи (за столом або конторками між зонами 1 і 3), а також віч-на-віч з учителем (зона 4). Це дозволяє педагогу враховувати стан кожної дитини (втомленість, поганий настрій чи самопочуття), зберігати увагу і працездатність школярів за рахунок зміни їхньої пози, виду діяльності й об'єктів взаємодії, оновлення складу груп, у тому числі кількісного.

Пропонована схема виявляється особливо прийнятною для учнів І класу, оскільки взаємодію першо-

класників організовують окремо в класі із поступовим розширенням кола об'єктів. Протягом першого півріччя – у парах (потім трійках і четвірках) з однокласниками, потім з учнями на паралелі (наприкінці третьої чверті) і дітьми 2, 3 і 4 класу (наприкінці навчального року).

Висновки. Розроблення моделі освітнього простору в школі за пропонуваними компонентами забезпечуватиме органічну єдність урахування особливостей провідного виду діяльності молодших школярів – навчальної і певного закладу освіти І ступеня. Вона поставатиме вихідною для подальшої конкретизації субмоделей з урахуванням особливостей функціонування окремого загальноосвітнього закладу з метою формування сприятливих для кожного учня умов вивчення навчальних предметів, які визначають його певну спрямованість, підвищення інтересу школярів до пізнання, забезпечення наступності між початковою і середньою ланками школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова С. В. Особенности переработки информации правым и левым полушариями головного мозга. [Электронный ресурс] Режим доступа: festival.september.ru/articles/549877/
2. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта: пер. с англ. – М.: ООО „И. Д. Вильямс”, 2007. – 512 с.
3. Иванов И. П. Педагогика коллективных творческих дел. Книга для учителя. / И. П. Иванов. – К.: Освіта, 1992. – 92 с.
4. Проекти в початковій школі: тематика та розробка занять / упоряд.: О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К.: Шк. світ, 2007. – 128 с.
5. Сиротюк А. Л. Нейропсихологическое и психологическое сопровождение обучения. / А. Л. Сиротюк. – М.: ТЦ Сфера, 2003/ – 288 с.
6. Теплов Б. М. Избранные психологические труды. / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.
7. Чошанов М. ТМИ – теория множественности интеллекта // Директор школы. – 2000. – № 3. – С. 69-75.
8. Эрдниев Б. П. Идея укрупнения дидактических единиц как технология обучения / Б. П. Эрдниев. – М.: Просвещение, 1992. – 255 с.

Анжелика Цимбалару

Образовательное пространство младших школьников в общеобразовательном учебном заведении: особенности моделирования

В статье представлены компоненты модели образовательного пространства в школе I ступени. Автор иллюстрирует их вариативность, обусловленную особенностями функционирования общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: образовательное пространство, педагогическое моделирование, организация учебного процесса.

Angelika Tsymbalaru

Educational Space of Junior Schoolchildren in General Secondary Education Institution: Special Features of Design

The elements of the education space pattern in the primary school are given in the article. The variety of the latter is conditioned by the specifics of general secondary education institutions activity.

Key Words: educational space, pedagogical design, organization of education process.